

Мундарижа

Инновацион салоҳият		
Гузэл ХОНКЕЛДИЕВА, Нурбек ПУЛАТОВ. Саноат корхоналарида инновацион салоҳиятни рағбатлантиришнинг назарий жиҳатлари	3	
Кластер		
Бекзод ШОДИЕВ. Қорақўлчилик тармоғида кластерларни ташкил этиш ва ривожлантиришнинг устувор йўналишлари	7	
Рақобатбардошлик		
Махсад УРАКОВА, Маъсума ТАИРОВА, Ирода НИЁЗОВА. Инновацион ривожланиш орқали рақобатбардош иқтисодий шакллантириш масалалари	11	
Олий таълим		
Аслиддин АБДУЛЛОЕВ, Нигина ОДИНАЕВА, Ибрагим АТИПОВ. Замонавий шароитларда иқтисодчи кадрлар тайёрлаш масалалари	14	
Хориж тажрибаси		
Дилфруз ҚУРБОНОВА. Сифат менежменти тизимида ходимларни рағбатлантиришнинг илгор хорижий мамлакатлар тажрибаси	17	
Минтақа иқтисодийети		
Жавлонбек ХАЛИМОВ. Минтақа саноатини инновацион ривожлантириш индикаторларининг иерархияси	24	
Назария		
Зиёдулла ХАКИМОВ. Саноат кластерларининг шаклланиши ва ривожланиш назарияси	29	
Корпоратив бошқарув		
Искандар ЙҮЛДАШЕВ. Корпоратив бошқарувни ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари	33	
Солиқлар		
Умид НОРМУРЗАЕВ. Солиқ имтиёзлари ҳисобининг юритилиши, улардан самарали фойдаланиш ва самарасиз имтиёзларни бекор қилиш масалалари	36	
Тараққиёт		
Шерзод МАХСУДОВ. Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналарни ривожлантиришнинг самарали йўналишлари	39	
Долзарб мавзу		
Шахноза НУРУЛЛАЕВА, Саодат САЙДУЛЛАЕВА, Барчиной ХИДИРОВА. Худуд иқтисодий тизимини барқарор ривожлантириш йўллари ва тамойиллари	43	
Қишлоқ хўжалиги		
Нафиса ХАДЯТУЛЛАЕВА. Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятини бошқаришда кластерларни ривожлантириш хусусиятлари	46	
Инвестицион фаолият		
Махфуза РУСТАМОВА. Тўқимачилик корхоналарида инвестиция фаолиятини бошқариш самарадорлиги	49	
Хизматлар соҳаси		
Фируза АЧИЛОВА. Аҳолига уй-жой коммунал хизмат кўрсатишни ривожлантириш моделини ишлаб чиқиш механизми	52	
Саноат		
Наргиза УМАРОВА. Мамакатимизда қурилиш материаллари саноати ривожланишининг устувор йўналишлари	55	
Молиявий стратегия		
Фирдавс САЙДНАЗАРОВ. Корхонанинг молиявий стратегиясини ишлаб чиқиш усуллари	59	
Кун мавзуси		
Санжар ЭШМАТОВ. Мамакатда COVID-19 шароитида озиқ-овқатлар хавфсизлигини таъминлаш йўллари	64	
Меҳнат унумдорлиги		
Феруз КУРБАНОВ. Меҳнат унумдорлигига таъсир қилувчи омиллар ва уларни моделлаштиришнинг назарий-усулбий асослари	71	
Таҳлил		
Элбек ЖАББОРОВ. Қашқадарё вилояти қишлоқ хўжалиқларини ривожлантиришнинг SWOT-таҳлили	76	
Рақобат		
Сардор ТУРСУНХҲҲАЕВ. Рақобат разведкаси корхонанинг стратегия воситаси сифатида	81	
Нигоҳ		
Абдумажид САЛИМОВ. Фарғона вилояти кичик саноат корхоналари: фаолият ҳолати таҳлили ва ривожлантириш йўналишлари	85	
Тадбиркорлик		
Нилуфар ЭРНАЗАРОВА. Оилавий тадбиркорликни ривожлантиришнинг назарий масалалари	91	
Ахборот технологиялари		
Алишер РУСТАМОВ. Минтақа саноатини илмий ва технологик ривожлантиришда замонавий ахборот технологияларнинг ўрни	94	
Тежамкорлик		
Шавкат БОЛТАЕВ. Хизмат кўрсатиш соҳасида харажатлар тежамкорлигининг қиссий таҳлилин тақомиллаштириш масалалари	98	
Туризм		
Азиз ҚОДИРОВ. Худудларда экотуризмни ривожлантиришнинг ижтимоий самарадорлигини баҳолашга усулбий ёндашув	101	
Бошқарув		
Наргиза ХУДАЙБЕРДИЕВА. Хизматлар соҳасида бошқарув жараёнлари ривожланишининг илмий-назарий асослари	104	
Сервис		
Шаҳрибону ЮЛДОШЕВА. Уй-жой коммунал хўжалиқлари томонидан сервис хизматларини шакллантириш механизми ва хориж тажрибалари	111	
Банк иши		
Сардор АХМЕДЖАНОВ. Пандемиядан сўнгги даврдаги фойз ставкаси сиёсатининг иқтисодий ривожланишга таъсири	117	

Содержание

Малый бизнес		
Азиза ХАЛИЛОВА. Поддержка малого бизнеса и частного предпринимательства в Узбекистане в условиях пандемии COVID-19	121	
Оценочная деятельность		
Игорь БУТИКОВ, Нодирбек ХУСАНОВ. Совершенствование методологических основ подготовки кадров для оценочной деятельности	125	
Трудовые ресурсы		
Шахноза АВЕЗОВА. Эконометрическое моделирование и прогнозирование численности трудовых ресурсов Бухарской области	131	
Business education		
Nozima ZUFAROVA. Business education market as a key of new business era	137	
Consumer behavior		
Kadrkhujja BOBOEV. Consumer buying behavior and satisfaction in the uzbek automobile industry	143	

УЎТ: 338.24:658.01 (575.1)

Саноат корхоналарида инновацион салоҳиятни рағбатлантиришнинг назарий жиҳатлари

Теоретические аспекты развития инновационного потенциала промышленных предприятий

Theoretical aspects of promotion of innovation capacity at industrial enterprises

Гўзал ХОНКЕЛДИЕВА,
И.ф.д., профессор.
Нурбек ПУЛАТОВ,
магистр

Фаргона политехника институти

Аннотация

Мақолада мамлакатимиз саноат корхоналарида инновацион бошқарув самарадорлигини оширишда корхонанинг стратегик ривожланиш мақсадларида инновацион фаолиятга оид ривожланиш йўналишларини шакллантириш, инновацияларни амалиётга табиқ этиш бўйича тегишли чора-тадбирларни ишлаб чиқишнинг назарий жиҳатлари ёритиб берилган.

В статье освещены теоретические аспекты разработки соответствующих мер по формированию направлений развития инновационной деятельности для целей стратегического развития предприятия и повышении эффективности управления инновационным менеджментом.

The article highlights the theoretical aspects of the development of relevant measures for the formation of directions for the development of innovation activities for the purposes of strategic development of the enterprise and improving the efficiency of innovation management.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, иқтисодийнинг глобаллашуви, давлатлар саноати ресурсларининг қисқариши, жаҳон бозорларида рақобатнинг кучайиши шароитларида, иқтисодийни самарали инновацион ривожлантиришни таъминлаш учун мавжуд техникаларни замонавийлаштириш, янги технологияларни ишлаб чиқиш ҳамда жорий этиш, шунингдек, дунё саноати ва ишлаб чиқариш комплекси корхоналарида инновацион жараёнлардан самарали фойдаланишни рағбатлантириш тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Дунё мамлакатлари саноати комплексининг инновацион ривожланишини таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, турли инновацион технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этишда ХХР, Германия, АҚШ ва Япония каби

мамлакатлар етакчилар ҳисобланади. Хитойда саноат тармоғидаги капитал қўйилмалар умумий ҳажмининг деярли 6,3 фоиз, Германия – 5,1 фоиз, АҚШ – 4,5 фоиз, Японияда – 3,5 фоиз саноати комплексида инновацияларни жорий қилиш ва ривожлантиришга йўналтирилади. Бу эса ушбу жараёнларни рағбатлантириш механизмлари самарадорлигини билдиради.

Бугунги кунда саноат корхоналарида амалга оширилаётган инновацион фаолиятни ривожлантириш ва унинг салоҳиятини рағбатлантиришнинг самарали механизмларини такомиллаштириш алоҳида устувор вазифа сифатида эътибор қаратилмоқда.

Замонавий иқтисодий назарияларнинг деярли барчасида инновациялар ривожланишнинг манбаи

Калит сўзлар: инновация, инновацион муҳит, инновацион салоҳият, корхона самарадорлиги, инновацион бошқарув.

Хизмат кўрсатиш соҳасида харажатлар тежамкорлигининг қиёсий таҳлилини такомиллаштириш масалалари

Вопросы совершенствования сравнительного анализа экономии средств в сфере услуг

Issues of improving the comparative analysis of cost savings in the service sector

Шавкат БОЛТАЕВ,
БухДУ мустақил изланувчиси.

Аннотация

Мақолада иқтисодий инновацион ривожлантириш шароитида хизмат кўрсатиш соҳасида харажатлар тежамкорлиги ва самарадорлигининг ўзига хос аҳамияти ёритилган. Шунингдек, хизматлар соҳасида харажатлар тежамкорлиги ва самарадорлигининг қиёсий таҳлилини такомиллаштириш масалалари тадқиқ этилган.

В статье рассматривается особая важность экономии средств и эффективности в сфере услуг в условиях инновационного развития экономики. Также были исследованы вопросы совершенствования сравнительного анализа экономии средств и эффективности в сфере услуг.

The article covers the specific importance of cost savings and efficiency in the service sector in the conditions of innovative development of the economy. Also, the issues of improving the comparative analysis of cost savings and efficiency in the services sector have been investigated.

Иқтисодий инновацион ривожлантириш шароитида хизматлар соҳасини ривожлантириш тобора муҳим аҳамият касб этиб бормоқда. Бугунги замонавий шароитларда хизмат кўрсатишнинг улуши кескин ошиб бормоқда. Бундай вазиятда хизмат кўрсатиш соҳасида тежамкорлик ва самарадорликни таъминлаш мақсадга мувофиқдир.

Тежамкорлик билан боғлиқ жараёнларда асосан ички имкониятлардан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Аммо ушбу тушунча бўйича ҳам олимлар ва амалиётчилар ўртасида турли қарашлар мавжуд. Айрим олимлар самарадорликни оширишда фойдаланилмай қолган имкониятлар деб қараса, айримлари ортиқча сарф қилинган вақт, моддий ва молиявий ресурсларни тежаш билан боғлиқ им-

кониятлар, деб қарайдилар. Учинчи гуруҳ олимлар турли йўқотишларга барҳам бериш орқали тежамкорликка эришиш мумкинлигини қайд этганлар.

Шуни эътироф этиш керакки, тежамкорлик масаласи ўта мураккаб жараён ичида содир бўлади. Рақобатбардошликни ошириш учун сифатни яхшилаш керак, сифатни яхшилаш учун эса доимо тежамкорликка амал қилиб бўлмайди. Самарадорликни ошириш учун технологияларни модернизация қилиш лозим бўлади. Бу ҳам маблағлар ва материалларни тежашни тақозо қилади.

Тадқиқотларимиз кўрсатдики, хизмат кўрсатиш соҳасида иқтисодийнинг бошқа соҳалари сингари тежамкорликнинг асосий йўналишлари бевосита меҳнат, меҳнат воситалари ва меҳнат предметла-

Калит сўзлар: инновацион иқтисодий, хизматлар соҳаси, харажатлар, тежамкорлик, самарадорлик, қиёсий таҳлил.

ридан фойдаланиш жараёнларида сарфланадиган харажатларни тежаш билан боғлиқ ҳолатларни ўз ичига олади.

Ушбу ҳолатда жонли меҳнат бевосита ишлаб чиқариш, иш бажариш ва хизмат кўрсатиш жараёнини амалга оширишда иштирок этади ва бу айнан шу жараёнда содир бўлади. Меҳнат воситалари билан меҳнат предметлари ўтган даврдаги меҳнат маҳсули бўлиб ҳисобланади. Уларни ҳаракатга келтириш ва самарали фойдаланиш учун барчасининг бир-бири билан муносабатини тартибга солиш лозим бўлади. Бу муносабат бир-бирига мос бўлиши лозим. Агар юқори технология бўлсаю, уни ишлатишга мос малакали меҳнат соҳибни бўлиши керак, бундан содир бўлган хизмат кўрсатиш жараёнида самара ҳам сифат ҳам юқори бўлади ва аксинча. Юқори технология бўлсаю, уни ишлатадиган ходим бўлмаса, бу технология кутилган самарани бермайди ва мос равишда малакали кадр бўлсаю, унинг ишлатадиган технологияси бўлмаса ҳам ўша самарасиз ҳолатдан чиқиш қийин. Шу туфайли хизмат кўрсатиш жараёнида тежамкорликка ва юқори самарадорликка эришиш учун буларнинг барчасининг бир-бирига мувофиқлигини таъминлаш мақсадга мувофиқ бўлади.

ушбу соҳани ҳудуд иқтисодиёти билан солиштиришдан бошлаш мақсадга мувофиқ. Бунинг учун қуйидаги жадални тузиш тавсия қилинади (1-жадвал).

Жадалдан кўриниб турибдики, вилоятнинг ЯХМ 2010-2020 йиллар давомида 693,2 фоизга ошган. ХКС сотилган хизматлар ҳажмининг ўсиш суръати шу даврда доимо жадаллик билан ўсиб келган ва 920,6 фоизни ташкил қилган. Натижада вилоятда ХКСнинг ҳудуд иқтисодиётидаги улуши мунтазам ошиб келинган. Жумладан, ушбу кўрсаткичнинг даражаси 2010 йилда 24,2 фоизни ташкил қилган бўлса, 2015 йилда 31,7 фоизни ва ниҳоят 2020 йилда 32,1 фоизни ташкил қилган. Охириги йилларда ҳам ХКСнинг ўсиш суръати пасаймаган. Ҳатто 2020 йилда пандемиянинг таъсирида ҳам ушбу соҳанинг ўсиш суръати кам бўлмаган. Жумладан, вилоятнинг ЯХМ 2019-2020 йилда 112,3 фоизга (30758,1 * 100 / 27377,8) ошган бўлса, ХКС сотилган хизматлар ҳажмининг ўсиш суръати шу йилда 121,3 фоизни (9874,1 * 100 / 8143,2) ташкил қилган. Кўриниб турибдики, хизмат кўрсатиш соҳаси ҳам мамлакат иқтисодиёти ва аҳоли ҳаётида ҳал қилувчи соҳалардан бирига айланиб бормоқда. Бу ҳам кўрсатадики, ХКС тежамкорликка эришиш

1-жадвал.

Бухоро вилоятининг ялпи ҳудудий маҳсулоти (ЯХМ) ва хизматлар билан боғлиқ макроиқтисодий кўрсаткичларининг 2010-2020 йиллардаги қиёсий таҳлили

Йиллар	ЯХМ умумий ҳажми, млрд. сўм	ЯХМнинг ўсиш суръати, фоизда	Хизмат кўрсатиш соҳасида (ХКС) сотилган хизматлар ҳажми, млрд. сўм.	ХКС сотилган хизматлар ҳажмининг ўсиш суръати, фоизда	ХКСнинг ЯХМдаги улуши, фоизда
2010	4 437,1	100	1072,6	100,0	24,2
2011	5 802,1	130,8	1413,8	131,8	24,4
2012	6 755,9	152,3	1844,6	172,0	27,3
2013	7 884,1	177,7	2407,7	124,5	30,5
2014	9 723,7	219,1	3045,6	283,9	31,3
2015	11 816,8	266,3	3751,2	349,7	31,7
2016	13 780,0	310,6	4756,1	443,4	34,5
2017	16 504,3	372,0	5421,1	505,4	32,8
2018	21 158,3	476,8	6631,6	618,3	31,3
2019	27 377,8	617,0	8143,2	759,2	29,7
2020	30 758,1	693,2	9874,1	920,6	32,1

Ушбу жараёнларнинг умумий ифодаси хизмат кўрсатиш соҳаси фаолиятида намоён бўлади. Шу туфайли, хизмат кўрсатиш соҳасида қилинган харажатларни бир қанча кўрсаткичлар билан қиёсий таҳлил қилиш лозимлигини тақозо қилади. Бунда

орқали самарадорлигини ошириш муҳим масалалардан бирига айланиб бормоқда.

Бугунги кунда пайдо бўлган ички имкониятлардан фойдаланиш натижасида натижадорликка ва хизматлар диверсификациясига эришиш устувор

вазифалар сирасига киради. Мамлакатимиз Президенти томонидан 2021 йил 22 апрелда ўтказилган ҳудудларда хизмат кўрсатиш соҳаси йўналишларини ривожлантириш масалалари бўйича видеоселектор йиғилишида “ҳар бир маҳаллада камида 20 турдаги, туман ва шаҳарда камида 70 та турдаги хизматлар бўлиши назарда тутилиши” белгилаб берилди. Эндиликда вилоят, туман, шаҳар ҳокимликлари, сектор раҳбарлари маҳаллаларга бириктирилган масъулар билан биргаликда “маҳалла – туман – банк” принципи асосида фаолият кўрсатади. Ушбу хизмат турларини ташкил қилишда ҳар бир маҳаллада етарлича имкониятлар бор. Чунки, ўзини ўзи иш билан банд қилиш принципида ишлаш учун тегишли муъёрий ҳужжатлар бор. Бунда ҳар бир маҳалла ўзининг эҳтиёжи ва имкониятларидан келиб чиқиб, ташкил қилишлари мумкин.

Иқтисодиётнинг, хусусан, ХКСнинг ҳам ўсиш суръати бевосита у ерда ишлайдиган ходимларга боғлиқ. Шу туфайли тадқиқ қилинаётган масалага аниқлик киритиш учун аҳолининг ўсишини иқтисодиётда ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги банд бўлган ходимлар сони билан қиёслаш мақсадга мувофиқ.

Хизмат кўрсатиш соҳасининг ўзига хос хусусиятларидан бири вилоятда туристик объектларнинг етарчилиги, ушбу соҳани ҳозирча ички туризмни ривожлантириш эвазига ҳам кенгайтириш мумкин. Шунингдек, вилоятда ўзини ўзи банд қилиш билан боғлиқ хизмат турлари ҳам жуда кўп. Уларга ҳам алоҳида аҳамият беришни тақозо қилади. Чунки, хизмат кўрсатиш соҳасининг яна бир хусусияти,

янги иш ўринларини очиш арзон бўлса, иккинчидан уни зарур жойларда алоҳида жой танламасдан ташкил қилиш ҳам мумкин. Бугунги кунда оилавий тадбиркорликни ташкил қилиш эвазига уйда ҳам янги иш ўринларини яратиш мумкин. Шундай қилиб, вилоятда бугунги кун талабидан келиб чиқиб, хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришга алоҳида аҳамият бериш лозимлигини тақозо қилмоқда.

Хизмат кўрсатиш соҳасида харажатларнинг тежамкорлик даражасига доимий ва ўзгарувчи харажатлар ҳамда ўзгарувчи харажатларнинг жами харажатлардаги ҳиссасининг ўзгариши билан боғлиқ омилларнинг мултипликатив модели асосида уларнинг таъсирини иқтисодий таҳлилнинг индекс ва занжирли алмаштириш усулларини қўллаган ҳолда аниқлаш йўллари илк бор ишлаб чиқилди. Мазкур тавсиянинг амалиётга жорий қилиниши хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини бошқаришда ҳар томонлама асосланган оптимал қарорларини қабул қилиш имкониятини яратади.

Хулоса ўрнида таъкидлаганда эса, хизматлар соҳасида рақобатбардошликни оширишда харажатлар тежамкорлиги ва самарадорлигини таъминлаш бугунги кундаги объектив заруратга айланди. Буни бугунги замонавий шароитларда бозор муносабатларининг тобора чуқурлашуви, рақобатнинг кескинлашуви яққол кўрсатмоқда. Шунинг учун харажатлар тежамкорлиги ва самарадорлигини ошириш чораларини доимий равишда кўриб бориш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш бўйича қўшимча чоралар белгиланди. Президент Шавкат Мирзиёев раислигида 2021 йил 22 апрель куни ҳудудларда хизмат кўрсатиш соҳаси йўналишларини ривожлантириш масалалари бўйича видеоселектор йиғилиши. // “Халқ сўзи” газетаси. 2021 йил 23 апрель 83-84 – сон. – 1 бет.
2. Пардаев М.Қ., Пўлатов М.Э. ва бошқалар. “Маркетинг тадқиқотларида статистик таҳлил”. Т.; “Фан ва технология” нашриёти. 2018 йил. 446 б.
3. Болтаев Ш.Ш. Инновацион иқтисодиёт шароитида хизмат кўрсатиш соҳасида тежамкорликка эришиш ва самарадорликни ошириш масалалари // “Логистика ва иқтисодиёт” №5 2021 й.